

Вітвицька С.С. **НОВАТОРСЬКИЙ ПІДХІД У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ А.С. МАКАРЕНКА**
// Інноваційність ідей А.С. Макаренка в педагогіці ХХІ століття/ за ред.. О.А.
Дубасенюк: монографія .- Житомир: Вид-во ЖДУ ім.. Івана Франка, 2013, с. 65-
72

УДК 378.124 (09)

С.С. Вітвицька,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

НОВАТОРСЬКИЙ ПІДХІД У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
А.С. МАКАРЕНКА

Оновлення сучасної системи вищої освіти і педагогічної науки визначило необхідність дослідження педагогічної інноватики як особливої галузі наукового пізнання.

Інтенсивний розвиток та модернізація університетської педагогічної освіти потребують всебічного вивчення і глибокого аналізу накопиченого досвіду в українській педагогічній теорії та практиці щодо новаторських ідей, новаторських підходів видатних українських педагогів, до яких безперечно належить талановитий педагог-практик А.С. Макаренко, досвід та ідеї якого стали основою для розвитку багатьох напрямів вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

Педагогічна спадщина А.С. Макаренка широко досліджується в різних аспектах протягом останніх майже ста років українськими і зарубіжними вченими (Н.В. Абашкіна, Г.Е. Жураковський, І.А. Зязюн, М.П. Ніжинський, М.П. Павлова, В.О. Сухомлинський, В.Н. Терський, О.С. Кель, Г. Хілінг, М.Д. Ярмаченко). У багатьох країнах світу (Німеччина, Японія, Італія та ін.) створені макаренківські центри та асоціації.

Метою цієї статті є аналіз понять «підхід», «новаторство», «новаторський підхід» виокремлення та аналіз основних напрямів новаторської педагогічної діяльності А.С. Макаренка.

Термін «підхід» може трактуватися як «сукупність прийомів, способів у пізнанні об'єкта дійсності» [1].

З нашого погляду підхід можна розуміти як розгляд педагогічних явищ під певним кутом зору, як ціннісну орієнтацію, що визначає позицію педагога.

Аналіз теоретичних праць доводить що термін «новаторство» до 80-х років ХХ століття вживався для означення творчої та інноваційної діяльності.

Новаторський підхід до педагогічної діяльності передбачає створення нових ідей, їх реалізацію у педагогічній діяльності, отримання сталого позитивного результату, їх продуктивність та відтворюваність у нових умовах.

Новатори, на думку американського дослідника Еверетина Роджерса, це особи, завжди схильні до нового, які постійно шукають нове в повсякденній діяльності; вони гарно орієнтуються в інноваційному просторі, схильні до ризику, роблять свій вибір на основі проектування процесу, отриманого результату. З нашого погляду, новаторський підхід – це підхід до педагогічної діяльності як діяльності, що має набути рис творчої діяльності та позитивно впливає на всі компоненти навчально-виховного процесу.

А. С. Макаренко протягом всієї педагогічної діяльності у розв'язанні будь-яких проблем у самих складних ситуаціях виходив саме з таких позицій.

Його новаторство полягає, перш за все, у новому підході до виховання особистості.

На думку А.С. Макаренка, виховати людину – означає виховати в неї перспективні шляхи. Методика цієї роботи полягає в організації нових перспектив, у використанні наявних, у поступовій постановці більш ціннісних, розширенні перспектив цілого колективу, доведенні їх до перспектив усієї країни.

А.С. Макаренко обстоює діалектичну педагогіку, педагогіку активного виховання, наполягає на тому, що «людину треба не ліпити, а кувати» [4, с. 243].

А.С. Макаренко вважав, що школа має перебудуватися на нових принципах взаємодії вчитель-учень.

Підґрунтям діяльності школи має бути не «праця-робота», а праця-турбота. Турбота про кожного учня – це те головне, чим має керуватися педагог у своїй діяльності.

Оригінально розв'язував педагог проблеми взаємодії вихованців і вихователів. Учитель, вихователь, як і в цілому колектив вихователів, має виступати не керівником, диктатором шкільного буття, а спільником, до якого учні не готуються, а живуть повноцінним життям. У своїй роботі «Методика організації виховної роботи» А.С. Макаренко визначає педагога бойовим товаришем вихованців, який бореться разом з ними і попереду них за всі ідеали першокласного закладу.

А.С. Макаренко відстоював думку про те, що спілкування педагогів і учнів має базуватися на дружніх взаєминах, повазі вчителя до особистості учня, вірі в його сили і можливості. По суті він всебічно розробив і практично реалізував принцип співробітництва.

Серцевиною такої педагогіки А.С. Макаренко вважає товариську єдність і спільність інтересів учителів та учнів, колективу учителів, і колективу учнів.

Педагога непокоїло те, що колективи вчителів складаються здебільшого стихійно, випадково, із тих людей, які пропонують свої послуги. У 20-30-х роках у педагогіці про колектив учителів не було написано майже жодного слова. А.С. Макаренко вважає, що педагогічна наука має приділити значну увагу цій проблемі. Серед педагогічних праць, на думку педагога, має бути хоч один том, присвячений питанням становлення колективу педагогів.

Зі сформульованих у працях А.С. Макаренка порад і рекомендацій щодо названої проблеми на перший план виступає правило, яким педагог неухильно керувався у своїх навчально-виховних закладах: правильне виховання можливе

за наявності учительських колективів як колективів однодумців. Успіх кожного навчально-виховного закладу можливий за умови об'єднання в колектив учителів, "запалених однією думкою, одним принципом, одним стилем, які працюють єдино" [5, с. 253]. А.С. Макаренко вважає неможливим виховувати такий колектив учителів, у якому його члени виявляють політичну обмеженість, низьку культуру, індивідуалізм, відбуваються чвари тощо. Це правило, проте, не означає одноманітності в діях учителів. У межах колективу вчитель повинен уникати шаблону, діяти творчо, експериментувати, шукати кращі методи впливу на вихованців.

"Життя колективу повинно бути наповнено радістю, не радістю простої розваги й задоволення, а радістю трудових напруг і успіхів завтрашнього дня" [6, с. 78].

"Мажор у колективі повинен мати дуже спокійний і міцний вид. Це насамперед прояв внутрішнього, упевненого спокою у своїх силах, у силах свого колективу й у своєму майбутньому. Цей міцний мажор повинен приймати вид у постійної бадьорості, готовності до дії" [7, с. 82].

А. С. Макаренко рішуче засуджує безсистемність, порційність у виховній роботі, обстоюючи тривалість виховного впливу. Дотримання такого правила забезпечує тривалість, стабільність колективу, що сприяє наступності та цілеспрямованості в роботі з вихованцями. У тривало діючому колективі, підкреслював А.С. Макаренко, накопичується досвід роботи, створюються цінні виховні традиції, зміцнюються почуття обов'язку, особиста відповідальність учителя за успіх справи. Такий колектив учителів додержується єдиної методики і колективно відповідає не тільки за свій клас, а за школу в цілому.

Колектив учителів повинен бути естетично виразним, носієм естетичної культури. Цю виразність А.С. Макаренко бачив у зовнішньому вигляді вчителя, його вчинках та поведінці. У лекції "Взаємини, стиль, тон у колективі" він стверджує, що треба, щоб "дітей захопила естетика, краса в колективі" [4, с. 196].

Новаторство видатного педагога полягає у створенні теорії колективу і її реалізації у реальній практиці (колонія імені М. Горького, комуна імені Ф. Дзержинського).

Основними положеннями цієї теорії є наступні:

- колектив – мета, засіб і умова розвитку і становлення особистості;
- колектив – гімнастичний зал для моральних вправ кожного вихованця;
- рух – основний закон розвитку колективу;
- колектив у своєму розвитку проходить певні стадії (діє закон перспективних ліній):
- сутність виховання в колективі – це виховання взаємостосунків;
- колектив характеризує наявність взаємостосунків взаємозалежності і взаємовідповідальності вихованців.

Ознакою колективу є діючі ознаки самоврядування, наявність первинних колективів, здорового психологічного клімату «мажор», захищеності кожного члена, дисципліни, режиму. А.С. Макаренко розробив виховну систему, основою якої є різноманітність діяльності вихованці (трудова, спеціально-корисна, естетична, фізична тощо). Він створив концепцію трудової діяльності і реалізував принципи організації колективної діяльності, а саме:

- реалізація виховного потенціалу будь-якої діяльності можлива за умов колективної життєдіяльності;
- доцільність діяльності;
- різноманітність діяльності як умова індивідуального розвитку;
- ускладнення мотивів діяльності як умова ефективності морального впливу;
- взаємозалежність свободи і підкорення волі колективу;
- гра як форма життєдіяльності колективу;
- єдність слова і справа;
- романтика як стимул до колективної діяльності;
- діяльність на основі самоорганізації колективу і особистості.

А.С. Макаренко підкреслює, що потрібно посилити увагу до дитячого колективу як органічного цілого, а для цього потрібна перебудова психології шкільного вчителя.

А.С. Макаренко вважав, що потрібна повна відмова від думки, що для «хорошей школы» потрібні «хорошие методы», він стверджує, що потрібна перш за все організована система всіх впливів.

Головним засобом виховання А.С. Макаренко вважав організовану працю, поєднання навчання із виробничою працею.

У роботі з колективом А.С. Макаренко здійснював особистісно-діяльнісний підхід. Він на практиці реалізує свій новаторський погляд на роль психології у педагогічному процесі, доводячи свою думку, що психологія – це не основа педагогіки, а продовження її в процесі реалізації педагогічних законів.

А.С. Макаренко у своїй статті "Деякі висновки з мого педагогічного досвіду" вперше характеризував поняття "майстерність вихователя" і "педагогічна техніка". Він розглядає проблему педагогічної майстерності педагога як проблему створення єдиного виховного колективу, здатного утверджувати дисципліну як дійсну свободу особистості, як форму життя та діяльності, як засіб захищеності, повноправ'я особистості в колективі. Для Антона Семеновича Макаренка проблема майстерності - це проблема раціоналізації праці педагога. Для кожного педагога оптимістично звучать сьогодні слова Антона Семеновича: майстерність - це те, чого можна добитися, і як може бути відомий майстер-токарь, чудовий майстер-лікар, так і повинен і може бути чудовий майстер-педагог [2, с. 243]. А.С.Макаренко вважав, що "майстерність вихователя... це спеціальність, якої необхідно навчати, як необхідно навчати лікаря його майстерності, як необхідно вчити музиканта" [2, с. 260]; "...хіба ми можемо покластися на випадковий розподіл талантів? Скільки в нас особливо талановитих вихователів? - запитував він. - І чому повинна страждати дитина, яка попала не до талановитого вихователя" ... Необхідно говорить тільки про майстерність, тобто про дійсне знання

виховного процесу, про виховне вміння" (А.С. Макаренко. Некоторые выводы из моего педагогического опыта) [2, с. 236].

Себе талановитим Макаренко не вважав: Видатний педагог писав: "У мене немає педагогічного таланту, я прийшов у педагогіку випадково, без усякого на те покликання... Але я навчився. Я став майстром своєї справи. А майстром може стати кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам працюватиме" [2, с. 294].

Видатний педагог А.С. Макаренко був упевнений у тому, що педагогічна майстерність може бути доведена до високого рівня досконалості, майже до рівня техніки і потрібно, щоб педагогіка оволоділа засобами впливу, які б були настільки універсальними і могутніми, що коли вихованець зустрічається з будь-якими шкідливими впливами, вони його нівелювалися і ліквідувалися нашим впливом [2, с. 368-369].

Новаторський підхід А.С. Макаренка полягає у створенні: нових умов життя вихованців (соціокультурне розвивальне середовище, взаємопідтримка, взаємоповага і взаємозахищеність у колективі); педагогічних засобів (перспективні лінії, паралельна дія, єдність вимог, традиції); управлінських нововведень (нові рішення в структурі систем та управлінських процедурах: самоврядування, різновікові закони, єдина мораль для дітей і дорослих).

Головне у виховній системі А.С. Макаренка – принцип свободи; безпритульні висуваються в перші ряди суспільства, - так стверджує співробітник лабораторії Марбургського університету. А.С. Макаренко випереджував свій час, утверджуючи у вихованні нові форми життя суспільства і особистості. Він максимально використовував можливості радянської соціально-економічної системи, вперто долаючи її обмеженість, боровся проти вульгаризації – її принципів, ставив опір регресії, діалектично вирішував проблему зв'язку «старого» і «нового» спадкоємності і новаторства.

В основі новаторства А.С. Макаренка лежить подолання однобічного трактування зв'язку педагогіки і політики, школи і суспільства, боротьба за кардинальні підвищення ролі педагогічної науки і виховання у житті

суспільства і розвитку особистості. Він дає нове трактування цінності людини, ставить питання про величину цінності особистості. За основу береться: мета і смисл життя. – радість існування; дійсна радість на нових етичних основах він органічно поєднує з сьогоденною «безпосередньою радістю», з моральним задоволенням від того, що молода людина робить зараз і чим живе сьогодні.

По відношенню до життєвої перспективи визначається головне в людині – його сила і краса. Сила виявляється в дії, волі; краса – у духовно-моральних якостях, доведених до людської гідності до ступеня прекрасного. Все це має виявлятися у поведінці реальних вчинків, а не просто у знаннях.

У сфері педагогічних цілей проблему мотивації поведінки А.С. Макаренка заглибив до потреб людини – основного джерела активності особистості найважливішою характеристикою виховання, на його думку є цілеспрямованість і організованість.

Таким чином, в педагогіці видатного педагога-новатора ми сьогодні можемо знайти ідеї і практичні шляхи для розв'язання важливої проблеми зв'язку особистості і суспільства та організації на цій основі виховання, в якому створюються умови для розвитку у вихованців здатності до вільного вибору і для їх самореалізації в суспільстві.

Отже, за ступенем значущості нововведення А.С. Макаренка є революційними, за масштабом поширення – міжнародними, залежно від інноваційного потенціалу – глобальними, історико-педагогічними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Большой энциклопедический словарь: в 2-х т.т.. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 2. – 351 с.
2. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т.- М.: Педагогика, Т. 4. - 1984. - С. 236-369.
3. Макаренко А.С. Сочинения в 7 томах. - М.: Издавництво Академії педагогічних наук РСФСР, Т. 7. - 1960. -575 с.
4. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8т.-М.: Педагогика, Т. 3. - 1984,-С. 196-243.
5. Макаренко АС. Сочинения в 7 томах. - М.: Издавництво Академії педагогічних наук РСФСР, Т. 5. - 1960. -558 с.

6. Макаренко А.С, Педагогические сочинения: В 8 т. - М.: Педагогика, Т. 5. - 1984. - С. 253.

7. Письмо Л. Конисевичу // А.С. Макаренко. Педагогические сочинения: В 8 т. - М., Т. 8. - 1986. - С. 134.